

ALICE BOOTS EN ROB WOORTMAN

Een geniale koopman

Dirk van Os en de invloed van
Zuid-Nederlanders op de
Amsterdamse geldmarkt

Ontwerp omslag BVDT

Omslag: Cornelis de Visscher I, *Dirk van Os*, 1583, olieverf op paneel.
Heerhugowaard, Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier.
Bruikleen Stedelijk Museum Alkmaar.

Ontwerp binnenwerk

Zeno Carpentier Alting

ISBN 9789464562347

e-ISBN 9789464562354

NUR 320

© 2023 Alice Boots en Rob Woortman, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg
Pers, Zutphen

© 2023 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of
openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de
afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn
benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

INHOUD

Inleiding 7

HOOFDSTUK 1 Het ontstaan van een metropool 17

HOOFDSTUK 2 Pagadderke 35

HOOFDSTUK 3 De ondergang van een metropool 53

HOOFDSTUK 4 De opkomst van een wereldstad 69

HOOFDSTUK 5 Antwerpenaren in de stad aan het IJ 81

HOOFDSTUK 6 De Compagnie van Verre 101

HOOFDSTUK 7 De inschrijving 125

HOOFDSTUK 8 Kunsthandel 143

HOOFDSTUK 9 Land van water en weiden 163

HOOFDSTUK 10 Hollandse stormen 179

HOOFDSTUK 11 Als papier geld wordt	201
HOOFDSTUK 12 De archipel	227
HOOFDSTUK 13 Een verseeckerde plaets	253
HOOFDSTUK 14 Kerend tij	269
HOOFDSTUK 15 De dood van een financieel genie	287
HOOFDSTUK 16 De familie Van Os als de adel van de Beemster	307
Noten	321
Verantwoording illustraties	337
Geraadpleegde literatuur	339

INLEIDING

Het is oorlog in Europa. Spaanse troepen belegeren Antwerpen en de kooplieden ontvluchten de stad voor de Spaanse Furie die de belangrijkste handelsstad van Europa al eerder teisterde. Velen kiezen voor de havenstad Amsterdam. Onder hen bevindt zich een jonge koopman die luistert naar de naam Dirk van Os. Grootgebracht in de tapijthandel zoekt hij in Amsterdam zijn weg in verschillende ondernemingen. Met het geld dat hij heeft meegenomen en het aandeel van zijn broer Hendrik, die op de achtergrond in zijn ondernemingen participeert, investeert Dirk in zeeverzekeringen en bevrachtingen naar Italië en het verre Rusland. Als een van de weinige Antwerpenaren weet Dirk zijn weg onder de Amsterdamse kooplieden te vinden en is hij betrokken bij de eerste schipvaart naar Indië en niet veel later, in 1602, bij de oprichting van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie (voc).

In die tijd van oorlog en steeds terugkerende pest ontstaat in Amsterdam een financieel systeem dat zijn weerga niet kent. De voc wordt gefinancierd door met een handtekening een toezegging op papier te doen: een inschrijving die in enkele jaren tijd uitgroeit tot het eerste verhandelbare aandeel van de voc. Muntgeld verandert in papier, een handtekening wordt geld waard. Die ingrijpende economische vernieuwing begint

in een huis aan de Nes waar de inschrijving voor de Kamer Amsterdam van de voc plaatsvindt. Het is het huis van Dirk van Os en, zoals Russell Shorto in zijn boek *Amsterdam: Geschiedenis van de meest vrijzinnige stad ter wereld* schrijft, in dat huis wordt in het jaar 1602 het moderne kapitalisme geboren. Anders dan Menno Witteveen tonen wij aan dat het Dirk van Os was die 'aan de wieg stond van de rechtsvorm die de hoeksteen werd van de ondernemingsgewijze productie van het kapitalisme' en niet de Amsterdamse burgemeester en prominent bewindhebber van de voc Reynier Pauw, zoals Witteveen beweert in zijn biografie over Pauw. Pauw had een te conservatieve visie op geld om die rol te kunnen vervullen.

Maar Dirk van Os stond niet alleen aan de basis van het ontstaan van het beursaandeel. Enkele jaren later draagt hij de verantwoordelijkheid voor een nieuw project vol risico's. Hij leidt de financiering en organisatie van het droogmalen van het Beemstermeer. Zevenduizend hectare water wordt met windmolens drooggemalen, een gigantische onderneming die met particulier geld moest worden bekostigd. Het leek wel of alleen een man als hij in staat was om dat gigantische bedrag uit het niets tevoorschijn te toveren. Op een gelijksoortige manier als bij de financiering van de voc bedacht hij het grondaandeel en speculeerde hij met nog niet drooggemalen lappen grond van 20 tot 40 hectare.

De grondspeculatie moet Dirk en zijn broer schatrijk hebben gemaakt en de lezer zal zich afvragen hoe groot de rijkdom van Dirk geweest moet zijn. In zijn dissertatie *Zuid-Nederlandse kooplieden en de opkomst van de Amsterdamse stapelmarkt (1578-1630)* heeft Oscar Gelderblom de inkomsten en het vermogen van de compagnie van Dirk en zijn broer Hendrik van Os tot en met 1609 in kaart gebracht. In de periode tussen 1604 en 1609 zouden de broers een vermogen van 57.980 gulden hebben opgebouwd. De gebroeders Van Os bezaten na de drooglegging van de Beemster in 1612 echter veel grond in

die polder waarin zij het grootste deel van hun kapitaal hadden geïnvesteerd. Die grond bracht pacht op en steeg al snel in waarde. Kees Zandvliet noemt in zijn boek *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw* evenals Gelderblom een totaal vermogen van 349.000 gulden, maar dat betreft het vermogen van het bedrijf in 1631. Na de dood van Dirk en Hendrik van Os werd hun bedrijf door de kinderen van Van Os en de weduwen namelijk voortgezet. We hebben geconcludeerd dat het voor ons onmogelijk was om bij de dood van Dirk in 1615 een betrouwbare schatting van zijn vermogen te maken, ook omdat gegevens uit die tijd, zoals een testament, ontbreken.

Een biografie

Tot nu toe was over deze fascinerende man geen biografie geschreven, waarschijnlijk omdat biografen relatief weinig aandacht hadden voor de Zuid-Nederlandse immigranten. Bovendien was er maar heel weinig bekend over het persoonlijke leven van Dirk. Daar lag voor ons een uitdaging waarop tot nog toe geen antwoord was gegeven. Een gelukkig toeval was dat een van zijn nazaten een beknopte stamboom van de familie Van Os had opgesteld waardoor wij over een aantal basale gegevens beschikten.¹

De Antwerpse hoogleraar prof. dr. Guido Marnef verstrekte ons uit zijn persoonlijk archief welwillend enkele nadere gegevens over de familie Van Os in Antwerpen. Daarnaast ontdekten wij dat Dirk van Os in zijn jonge jaren van zich deed spreken in een enkel document over de moeilijke dagen rondom de val van Antwerpen in 1585, als zijn ster begint te rijzen. Maar zelf heeft Dirk geen persoonlijke notities nagelaten, iets wat in zijn tijd ook nog maar weinig voorkwam, politici of schrijvers daargelaten. Daardoor was het ook niet mogelijk zijn informele contacten na te gaan. Waar wij die contacten beschrijven, doen we dat dus op basis van wat we met een Engelse term kennen als ‘circumstantial evidence’.

In tegenstelling tot de schaarse persoonlijke gegevens over het leven van Dirk van Os was een deel van zijn commerciële activiteiten in Amsterdam wel bekend. Het stadsarchief van Amsterdam bewaart notariële akten waarin Van Os als ondernemer voorkomt. Naast de informatie uit het Amsterdamse stadsarchief is er in de geschiedschrijving ook enige aandacht aan Dirk besteed. Zo schreef Eric Wijnroks over Van Os in zijn dissertatie *Handel tussen Rusland en de Nederlanden, 1560-1640*, dat in 2003 in boekvorm is verschenen. Oscar Gelderblom nam over Dirk en zijn broer Hendrik een lemma op in zijn dissertatie *Zuid-Nederlandse kooplieden en de opkomst van de Amsterdamse stapelmarkt (1578-1630)*, verschenen in 2000. Clé Lesger besteedde in zijn *Handel in Amsterdam ten tijde van de Opstand* (2001) aandacht aan de positie van de Zuid-Nederlandse immigranten en met name de kooplieden in Amsterdam.

Het proefschrift van Gelderblom kenmerkte zich door de vraag naar de bijdrage van de Zuid-Nederlanders aan de opkomst van Amsterdam als wereldhandelsstad. Het is een vraagstuk waar ook andere historici zich over gebogen hebben en waarover de meningen uiteenlopen. Door de kwantitatieve benadering van Gelderblom ontstaat onzes inziens echter een eenzijdig beeld over die invloed. Hij besteedt geen diepgaande aandacht aan de handelskennis van de Brabantse immigranten, die bovendien beschikten over uitgebreide internationale handelscontacten.

In tegenstelling tot Gelderblom vonden wij het nodig ons te verdiepen in de voorgeschiedenis van de Zuid-Nederlanders in Antwerpen. Het beschrijven daarvan stelde ons niet alleen in staat licht te werpen op de persoon van Dirk en zijn milieu, maar ook op het vooruitstrevende handelsklimaat in de stad Antwerpen, wat fundamenteel was voor de vernieuwingen die de immigranten op financieel gebied in Amsterdam introduceerden.

Dit boek is de eerste biografie van een lid van de Antwerpse koopmanselite in Amsterdam. Het is een reconstructie waarin we het wel en wee van dit toonaangevend lid van die Antwerpse elite in Amsterdam systematisch volgen, tot en met zijn aandeel in de VOC aan toe. Ook aan de rol van zijn broer Hendrik besteden wij aandacht. Aan de hand van zijn activiteiten kunnen wij namelijk aantonen dat de invloed van Zuid-Nederlanders niet alleen van economische aard was, maar ook een culturele component had.

Ook de geestelijke invloed van de Antwerpenaren mag niet onderschat worden. Het calvinisme dat zo kenmerkend is geweest voor de Republiek en de latere Nederlanden is feitelijk in de Zuidelijke Nederlanden en met name in Antwerpen tot ontwikkeling gekomen. Het is Guido Marnef die daar in zijn werk uitgebreid aandacht aan heeft besteed.

Uit ons boek wordt eens te meer duidelijk dat de Antwerpse kooplieden door de Amsterdammers met argwaan werden bekeken, maar dat hun kapitaal welkom was. Het gevolg was dat de Antwerpse groothandelselite wel met de Amsterdammers samenwerkte, maar zich in de persoonlijke levenssfeer in eigen kring bleef terugtrekken. In die zin is ons boek een goede illustratie van het betoog van Niek Al en Clé Lesger in *‘Twee volcken [...] besloten binnen Amstels wallen?’* Door ons in brede zin op de Antwerpenaren te concentreren kregen wij vraagtekens bij het veelgeroemde tolerante imago van de stad. De Zuid-Nederlandse immigranten werden tot in de jaren dertig van de zeventiende eeuw geweerd uit bestuursfuncties, en zodra de eerste lichte Antwerpse VOC-bestuurders was overleden, nam de autochtone elite onmiddellijk hun plaats in.

De VOC

Dirk van Os was niet alleen handelaar, maar ook bestuurder. Meermaals was hij voorzitter van het centrale bestuur van de VOC, de Heren XVII. Dit college bepaalde het beleid van de